

Storbritanniens folkomröstning om Brexit

- En (o)demokratisk process?

Abstract

This essay considers to what extent the process of the 2016 referendum on the United Kingdom's membership of the EU was democratic. The method by which this study finds its result is a normative method with democratic values in the center of the evaluation. These democratic values are shaped by two theorists, Robert A. Dahl and Stephen Tierney. The democratic values in the center for this evaluation are represented by four criteria that can be seen as ideals. These are participation and control, enlightened understanding and deliberation, voting equality and collective decision-making and at last the people and citizenship. The result from the evaluation of the referendum by one criteria at a time, is that the referendum can neither be considered fully democratic nor fully undemocratic. None of the criteria are met to a full extent but the referendum lives up to some of Dahl's ideals for a democratic process and some parts of Tierney's vision of what is necessary in a referendum from a democratic perspective. The issue of enlightened understanding and deliberation stands out as the most problematic part of the process from a democratic point of view.

Nyckelord: folkomröstning, demokratisk process, EU, Storbritannien, Brexit
Antal ord: 9962

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	2
1.2 Syfte och frågeställning	4
2 Teori	5
2.1 Robert A. Dahl	6
2.2 Stephen Tierney	7
2.3 Teoretiskt ramverk	10
3 Metod	12
3.1 Metodologiska val	12
3.2 Material och källkritik	13
3.3 Avgränsningar	14
4 Resultat	16
4.1 Deltagande och kontroll	16
4.2 Upplyst förståelse och deliberation	18
4.3 Lika rösträtt och kollektivt beslutsfattande	21
4.4 Folket och medborgarskap	22
5 Slutsats	24
6 Avslutande reflektioner	26
7 Referenser	27
7.1 Litteratur	27
7.2 Källor	29

1 Inledning

Efter andra världskrigets slut har användningen av folkomröstningar som beslutsprocess markant ökat i antal runt om i världen och inte minst i Europa. Genom dagens folkomröstningar beslutas allt från konstitutionella frågor på nationell nivå till lokala frågor i olika delstater (Qvortrup, 2018, s. 21). Trots det ökade antalet folkomröstningar har debatten kring ifall de är demokratiskt försvarbara inte blivit tystare. Den ena sidan av debatten framställer folkomröstningar som nästintill synonymt med demokrati, där folket utgör beslutsfattare i direktdemokratiska beslut (Morel, Qvortrup, 2018, s. 1). Den andra sidan av debatten ifrågasätter å andra sidan folkomröstningars förmåga att leva upp till formen av en demokratisk process. Kritik riktas inte minst mot svårigheterna med att få minoriteters röster hörda i en folkomröstning som ofta utgörs av majoritetsbeslut. Samtidigt ställs frågor kring ifall folket är kunniga nog att avgöra vad som vore det bästa utfallet för dem själva och andra (Morel, 2018, s. 149).

Idag utgör direktdemokrati undantag i representativa demokratier, men så har inte alltid varit fallet. Folkomröstningar som en form av direktdemokrati har sitt ursprung cirka 400 år före kristus i Aten och Rom där folket samlades på gator och torg för att besluta om gemensamma frågor. Under denna tid var direktdemokrati den enda formen av demokrati, där majoritetsbeslut togs av den del av folket som tog sig tiden att närvara vid tiden för beslutsfattandet (Qvortrup, 2018, s. 12). Det bör dock förtydligas att det som på den tiden räknades som folket var enbart män, och endast vissa män (Dahl, 1989, s. 22). När samhällen i Grekland och Italien växte och blev till städer, med för stora befolkningar för direktdemokratiskt beslutsfattande, behövde en ny form av beslutsfattande utformas. Tiden för republikanismen och utvecklingen av representativa demokratier var kommen (ibid, s. 23-24).

Det visade sig att den representativa demokratin som styrelseskick var här för att stanna. Frågor uppstod dock kring hur demokratisk den representativa demokratin kunde anses vara då folket inte längre på samma direkta sätt var beslutsfattare. Oavsett kritiska invändningar ansågs överlag det representativa styrelseskicket i stora komplexa samhällen som det bästa demokratiska alternativet (ibid, s. 28-29). Direktdemokrati i form av folkomröstningar har dock som ovan nämnts på senare tid fått ett uppsving, vilket inte minst exemplifieras av att den brittiska befolkningen 2016 röstade i en folkomröstning för att Storbritannien skulle lämna Europeiska Unionen (EU) (Directorate-General of Communication, 2021). Denna folkomröstning har liksom andra demokratiska processer blivit kritiserad för att innebära demokratiska brister, inte minst vad gäller ifall det brittiska folket verkligen uttryckte en informerad och kompetent röst (Morel, Qvortrup, 2018, s. 2).

1.1 Bakgrund

Den 23:e juni 2016 röstade det brittiska folket i en folkomröstning för att lämna EU och den 29:e mars 2017 meddelade Storbritannien det Europeiska rådet om att Storbritannien kommer att lämna unionen, med hänvisning till artikel 50 i fördraget om Europeiska Unionen. Mellan 2017 och 2020 pågick förhandlingar mellan Storbritannien och EU:s medlemsländer om hur Storbritannien på bästa sätt kunde dra sig ur unionen och först den 1 januari 2021 var dagen kommen för Storbritanniens officiella utträde (Directorate-General of Communication, 2021).

Folkomröstningen om EU-medlemskap 2016 i Storbritannien nådde ett valdeltagande på 72,2%, varav 51,9% röstade för att lämna och 48,1% röstade för att stanna. Med London som undantag röstade majoriteten i England för att lämna EU och detsamma gäller Wales. Samtidigt röstade majoriteten i Nordirland respektive Skottland för att Storbritannien skulle stanna kvar i EU (Clark, 2020, s. 4). Vid tiden för Storbritanniens slutliga utträde 2021 hade Storbritannien varit medlem i EU i 48 år, sedan 1973. På den tiden hette samarbetet European Economic Community (EEC) och redan då fanns skepsis i Storbritannien mot samarbete inom Europa, vilket skapade sådan debatt att frågan kring medlemskap togs upp i en folkomröstning 1975. Resultatet av folkomröstningen blev att Storbritannien stannade kvar i EEC, men skepsisen höll i sig. Detta resulterade i att det politiska partiet United Kingdom Independence Party (UKIP) fick ökat stöd i början av 2000-talet, vars huvudfråga var att Storbritannien bör lämna EU. UKIP:s framgång har setts som en av anledningarna till att David Cameron 2013 utlovade att en folkomröstning skulle komma att hållas angående Storbritanniens medlemskap i EU (Clark, 2020, s. 11, 14).

Sedan tiden efter folkomröstningen 2016 då det stod klart att Storbritannien skulle dra sig ur EU, har olika förklaringar till utfallet av folkomröstningen framställts. Folk frågade sig världen över hur det kom sig att en majoritet av briter ställde sig emot ett EU-medlemskap och frågor uppstod även kring var denna EU-skepsis har sina rötter. Robert Ford, professor i political science och Matthew Goodwin, professor i politics, ställer sig dessa frågor i sin studie *Britain After Brexit: A Nation Divided* (2017) och kommer fram till att utfallet både har ekonomiska och kulturella förklaringar. Ford och Goodwin fastställer att utfallet i folkomröstningen är ett resultat av en lång tids social utveckling i Storbritannien som har påverkat befolkningens politiska åsikter och valbeteende (Ford, Goodwin, 2017, s. 17).

Ford och Goodwin menar att den sociala utvecklingen bland annat kan förklaras av arbete och utbildning. På 1960-talet utförde mer än hälften av arbetarna i Storbritannien manuellt arbete och endast en tiondel av de röstberättigade hade en universitetsexamen. Fyrtio år senare hade en tredjedel av den röstberättigade befolkningen en universitetsexamen och andelen arbetare som utförde manuellt arbete var nu endast en femtedel. Denna utveckling drabbade den tidigare tydliga distinktionen mellan de två

huvudsakliga partierna som bestod av dels Labour som tilltalade arbetarklassen, dels Conservatives som tilltalade medel- och överklassen. På 1990-talet bemötte Labour detta sociala skifte med försök till att tilltala en bredare målgrupp, med Tony Blair i spetsen som partiledare från 1994. Traditionella värden inom arbetarklassen prioriterades nu bort i syfte att tilltala fler och liberala frågor såsom etnicitet, genus och sexualitet blev tillskott till partiets politik. Tony Blairs politiska strategi ledde Labour till tre valvinster, vilket kom med priset att den vita arbetarklassen med låg utbildning tappade förtroendet för partiet som inte längre svarade till dem (ibid, s. 18).

Den vita arbetarklassens bristande förtroende för Labour hade kunnat skapa förutsättningar för Conservatives att växa. Den nya partiledaren från 2005 vid namn David Cameron, la dock istället fokus på att försöka vinna tillbaka stödet från den växande medelklassen och de högutbildade. Som ett resultat av detta blev den vita arbetarklassen ignorerad av båda partierna och detta i ett land som trots sin demografiska utveckling hade en befolkning 2011 där 87% definierade sig som vit. Den vita arbetarklassens känsla av att bli förbisedda tillsammans med den demografiska utvecklingen ledde till ökade klyftor i samhället. Växande sociala grupper såsom etniska minoriteter, studerande och medelklassen identifierade sig med liberala värden medan vita äldre människor, arbetarklassen och lågutbildade identifierade sig med nationalistiska värden i form av brittisk kultur och historia. Den ignorerade vita arbetarklassen strävade emot den snabba sociala utvecklingen i Storbritannien som värnade om mångfald. Mer specifikt motsatte de sig den mångfald som blev en konsekvens av ökad migration. Under tidigt 2000-tal ökade migrationen från sydeuropeiska länder i ekonomisk kris till Storbritannien, vilket kunde härledas till EU-medlemskapet som innebär fri rörlighet mellan medlemsländer. 2004 var brittiska tidningarnas framsidor fulla av historier som skyllde på EU-migranter för sociala missförhållanden. Efterfrågan på en mer restriktiv migrationspolitik ökade nu stadigt (ibid, s. 19-21).

Både Labour och Conservatives blev medvetna om det ökade missnöjet hos den brittiska befolkningen och Conservatives partiledare David Cameron gick därför innan det allmänna valet 2010 ut och lovade befolkningen att minska netto-antalet migranter till Storbritannien till endast tusentals. Det löftet fick Cameron dock ångra då en sådan restriktiv migrationspolitik inte var möjlig så länge Storbritannien var med i EU. Förtroendet för Cameron sjönk således medan EU-skepsisen växte. Det politiska partiet UKIP, vars huvudsakliga fråga var att Storbritannien skulle lämna EU och som under sent 1990-tal inte fann så stort stöd hos befolkningen, sågs 2015 som det snabbast växande partiet på en generation. UKIP:s ökade stöd tillsammans med höjda röster inom Conservatives för att Storbritannien bör lämna EU, fick David Cameron att 2013 gå ut med att en folkomröstning om EU-medlemskap kommer att hållas ifall hans parti skulle vinna majoritet i det allmänna valet 2015. Valet blev vunnet och efter det vunna valet var nu Storbritannien enligt plan på väg mot en folkomröstning som skulle få hela världens uppmärksamhet (Ford, Goodwin, 2017, s. 22-23).

1.2 Syfte och frågeställning

Som inledningsvis presenterades har Storbritanniens folkomröstning om EU-medlemskap 2016 varit föremål för debatt ur ett demokratiskt perspektiv. Trots den goda tanken med folkomröstningar som en form av demokratiskt beslutsfattande där folkets direkta deltagande i beslutsprocessen är i fokus, finns det områden inom folkomröstningar som innebär risker för demokratin. Mot den bakgrunden kan frågan ställas om folkomröstningar verkligen kan användas som ett demokratiskt uttryck i vår samtid (Morel, Qvortrup, 2018, s. 1). Det är med detta fokus studien ämnar att behandla området.

I smalare bemärkelse ämnar detta arbete att utvärdera i vilken mån Storbritanniens folkomröstning om EU-medlemskap som beslutsprocess kan anses demokratisk. Detta givet att vissa teoretiska kriterier och principer stämmer i form av demokratiska värden, vilka bör vara uppfyllda för att processen fullt ut ska anses demokratisk. På så vis kan studien visa på demokratiska brister och förtjänster hos folkomröstningen som demokratisk process. Denna värdering antar en normativ ansats med demokratiska värden i fokus, samtidigt som en beskrivande ansats krävs för att förstå folkomröstningen som empiriskt fenomen. Därav har studien två syften, varav ett är beskrivande och ett värderande (Teorell, Svensson, 2020, s. 22, 29). Det ska dock förtydligas att det primära syftet med studien är värderande, där de beskrivande inslagen endast är till hjälp för värderingen (ibid, s. 31). Med utgångspunkt i dessa syften är studiens frågeställning:

- *I vilken mån kan Storbritanniens folkomröstning om EU-medlemskap 2016 anses demokratisk?*

2 Teori

Inom det stora området som utgörs av demokrati och demokratiska processer finner vi bland annat verk av stora namn som David Held, Jürgen Habermas, Chantal Mouffe, Bernard Manin, men även Maria Hedlund. Held analyserar olika varianter av demokrati i sin bok *Models of Democracy* (2006) ur både ett historiskt och samtida perspektiv. Habermas analyserar liksom Held demokratiska frågor, men delvis ur ett juridiskt perspektiv och förespråkar bland annat en deliberativ demokrati i sin bok *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (1996). I kontrast till Habermas förespråkar Mouffe i *On the political* (2005) istället konflikt mellan legitima politiska aktörer och menar att det nutida sökandet efter konsensus öppnar upp för bland annat främlingsfientlighet. Även Manin intar en kritisk ställning i sin bok *The Principles of Representative Government* (1997) när han ifrågasätter om den representativa demokratin kan anses leva upp till demokratiska ideal. Slutligen frågar sig Hedlund med ett demokratiskt perspektiv i sin avhandling *Demokratiska genvägar: Expertinflytande i den svenska lagstiftningsprocessen om medicinsk genteknik* (2007) vad som bör karakterisera en beslutsprocess med fokus på expertinflytande och framställer därefter olika kriterier.

Ytterligare två stora namn inom området demokrati och demokratiska processer är dels statsvetaren och före detta professorn vid Yale University, Robert A. Dahl (Uppslagsverket, u.å), dels Stephen Tierney som är Professor of Constitutional Theory och Director of the Edinburgh Center for Constitutional Law (Edinburgh Law School, u.å). Dahl presenterar sina tankar om vad demokrati innebär, har inneburit samt bör innebära i sitt verk *Democracy and its critics* (1989). Dahl presenterar även likt Hedlund ett antal normativa kriterier för vad en demokratisk beslutsprocess bör leva upp till för att kunna anses fullständigt demokratisk. Till skillnad från Dahl smalnar Tierney av fokuset från demokratiska processer i stort till folkomröstningar specifikt i sitt verk *Constitutional Referendums: The Theory and Practice of Constitutional Referendums* (2012). Tierney frågar sig ifall folkomröstningar har en demokratiskt försvarbar plats i vår samtid och presenterar liksom Dahl olika normativa principer, vilka folkomröstningar kan värderas utifrån med ett demokratiskt perspektiv. Både Tierney och Dahl förespråkar en deliberativ demokrati liksom Habermas och följer därmed inte Mouffes linje av debatten.

Denna studie tar avstamp i Dahls och Tierneys verk och mer specifikt i deras normativa kriterier och principer. Valet av dessa teorier motiveras av att de kompletterar varandra vad gäller brett perspektiv från Dahl i form av fokus på demokratiska processer i stort respektive avsmalnat perspektiv från Tierney med fokus på folkomröstningar som en sorts demokratisk process. Samtidigt intar de liknande utgångslägen när de behandlar området. Både Dahl och Tierney tar avstamp i demokratiska representativa styrelseskick, de delar synen

på deliberation som något önskvärt i beslutsprocessen och båda intar medborgarnas perspektiv när de värderar vad som är önskvärt. De båda tar även normativ ställning där de uttalar sig om vad demokratiska processer respektive folkomröstningar bör innebära utifrån vad som är demokratiskt önskvärt. Slutligen utgår både Dahls kriterier och Tierneys principer från demokratiska värden. Dessa likheter motiverar det teoretiska ramverket som nedan presenteras där teorierna sammanställs i fyra kriterier.

Först presenteras Dahls kriterier för en demokratisk process och därefter presenteras Tierneys principer för vad som är önskvärt hos folkomröstningar. Slutligen framställs uppsatsens teoretiska ramverk i form av en sammanställning av Dahls kriterier respektive Tierneys principer, vilket studiens värdering och därmed resultat senare utgår från.

2.1 Robert A. Dahl

Robert A. Dahl presenterar i sin bok *Democracy and its critics* (1989) ett teoretiskt ramverk med kriterier som besvarar vad som krävs för att en beslutsprocess ska kunna anses helt demokratisk. Med demokrati menar Dahl folkstyre, vilket innebär att folket är suveränt och styr sig själv. För att ett folk ska kunna styra krävs att de har en process genom vilken de styr och denna process är en demokratisk process (Dahl, 1989, s. 106). Vad som i vidare led utmärker ifall en process är demokratisk, definieras av fem kriterier. Dahl presenterar kriterierna som ideal som en kan värdera processer utifrån och menar att ifall processen i fråga lever upp till dessa kriterier, kan den anses fullständigt demokratisk. Dahl erkänner idealen som svåra att uppnå fullt ut, men menar att de utgör ett användbart instrument för värdering. Kriterierna som processer kan värderas utifrån är *effektivt deltagande*, *lika rösträtt vid det slutliga avgörandet*, *upplyst förståelse*, *kontroll över dagordningen* och *allomfattande medborgarskap* (Dahl, 1989, s. 108-113, 129).

Effektivt deltagande innebär att medborgarna ska ha likvärdiga möjligheter att uttrycka vilket utfall av processen som de anser är önskvärt, likvärdiga möjligheter att föra upp frågor på dagordningen samt att öppet kunna förespråka det ena utfallet framför det andra, fram till dagen då ett bindande beslut är fattat (ibid, s. 109).

Lika rösträtt vid det slutliga avgörandet innebär att alla medborgare ska ha lika möjligheter att uttrycka sina preferenser i ett val. Alla medborgares val ska väga lika tungt i beslutet och det är endast dessa val som ska ligga till grund för utfallet (ibid, s. 109).

Upplyst förståelse innebär att varje medborgare, inom den tidsram som erbjuds, ska ha likvärdiga möjligheter att upptäcka och begrunda det val som på bästa sätt talar till dennes och andras intressen. Alla medborgare bör även ha haft möjlighet att tillräkna sig information om konsekvenser av de olika utfallen. Detta kan underlättas av exempelvis samhällsdebatt och utbildning (ibid, s. 112).

Kontroll över dagordningen innebär att folket ska ha exklusiv möjlighet att bestämma hur frågor förs upp på dagordningen. Detta betyder att folket är kompetenta att avgöra vilka frågor som kräver bindande beslut, vilka frågor bland dessa som de är kapabla att avgöra själva samt på vilka villkor de annars delegerar in auktoritet (ibid, s. 113-114).

Allomfattande medborgarskap innebär till sist att folket ska omfatta alla vuxna medlemmar i samhället frågan gäller, endast med undantag för utomstående tillfälliga besökare samt individer som bevisligen har en intellektuell funktionsvariation som gör att de inte anses myndiga (ibid, s. 129).

Värderingen innebär att en process som lever upp till kriterierna *effektivt deltagande* och *lika rösträtt vid det slutliga avgörandet* är helt demokratisk, men endast i begränsad mening. Ifall processen även lever upp till kriteriet *upplyst förståelse* kan den anses fullständigt demokratisk gentemot folket och dagordningen (ibid, s. 110-112). En process som vidare även uppfyller kriteriet *kontroll över dagordningen* ses som en fullständigt demokratisk process i förhållande till folket (ibid, s. 114). Slutligen anses en process som lever upp till alla dessa kriterier och dessutom kriteriet *allomfattande medborgarskap*, som en fullständigt demokratisk process utifrån alla, enligt Dahl, relevanta demokratiska aspekter. Således innebär värderingen att en process som lever upp till alla dessa kriterier ska anses fullständigt demokratisk, men att en process som brister i ett eller fler av kraven är en mer eller mindre bristfällig process som inte kan anses fullständigt demokratisk (ibid, s. 130).

2.2 Stephen Tierney

Stephen Tierney frågar sig i sin bok *Constitutional Referendums: The Theory and Practice of Constitutional Referendums* (2012) ifall folkomröstningar kan utgöra ett demokratiskt instrument för republika styren. Ett republikt styre definieras här som folkstyre (Tierney, 2012, s. 2-4). Tierney avgränsar således inte sin studie till republiker, utan till länder som styrs enligt vad han utgår från är republikanism. Tierney tar nämligen avstamp i konstitutionell teori där republikanism och deliberativ syn på demokrati är centralt. Med republikanism menar Tierney att den auktoritativa makten ligger hos folket, med betoning på politiskt engagerade medborgare. Med deliberativ demokrati syftar Tierney på medborgares möjligheter till direkt påverkan på demokratiska processer, med fokus på samtal och diskussion (ibid, s. 1-3). Tierney avgränsar även teorin till konstitutionella folkomröstningar, vilka innebär att medborgare röstar på en specifik fråga som behandlar konstitutionell förändring. En konstitutionell folkomröstning kan behandla exempelvis bildandet av en ny stat eller en ny konstitution, att en delstat får autonomi eller att en stat överläter suverän makt till en överstatlig institution. Den sistnämnda konstitutionella förändringen gäller alla EU:s medlemsländer (ibid, s. 1, 11). Enligt denna definition utgår detta arbete från att Storbritanniens folkomröstning om EU-medlemskap 2016

var en konstitutionell folkomröstning. Således är Tierneys principer för vad som krävs för att en folkomröstning ska anses demokratisk inte anpassade till andra typer av folkomröstningar än konstitutionella.

Med dessa förutsättningar värderar Tierney normativt hur väl folkomröstningar passar in, samt hur dessa bättre hade kunnat passa in, i det demokratiska konstitutionella systemet. Med detta som bakgrund presenterar Tierney tre huvudsakliga kritiska ståndpunkter mot folkomröstningar, vilka kan överkommas ifall principerna för en demokratisk folkomröstning kan anses uppfyllda. De tre kritiska invändningarna är *elit-kontroll*, *deliberationsunderskott* och *risken med majoritetsbeslut* (ibid, s. 23, min översättning).

Med kritiken *elit-kontroll* förklarar Tierney att folkomröstningar inte sällan faller offer för eliter som dominerar processen och kan påverka utfallet på olika sätt (ibid, s. 23-24). Eliter kan utgöras av antingen verkställande eller lagstiftande makter (ibid, s. 27) och de kan utöva sin exklusiva makt i form av exempelvis initiering av folkomröstningen, formulering av frågan eller makt över inom vilka regler processen ska hållas och beslutet fattas. Eliter kan även vara utomstående externa aktörer som påverkar den interna processen, där EU presenteras som ett exempel. Exempelvis kan externa aktörer begränsa staters suveränitet och formande av suveränitet under processens gång (ibid, s. 153-154, 182). För att minska risken för att eliter dominerar kan specifik konstitutionell eller sekundär lagstiftning för hur en folkomröstningsprocess får gå till, vara avgörande (ibid, s. 289).

Kritiken *deliberationsunderskott* flyttar fokus till folkomröstningars bristande förmåga att skapa meningsfulla samtal mellan medborgare. Kritik riktas mot att beslutet inte sällan består av individers aggregerade förutfattade åsikter som har formats utan diskussion och reflektion, vilket är en konsekvens av att frågan inte sällan söker ja- eller nej-svar. Denna typ av fråga hämmar samhällsdiskussion och debatt där folket får chans att påverka varandras åsikter och där konsensus kan nås. Representativa institutioner skapar å andra sidan förutsättningar för meningsfull deliberation där representanter förhandlar med varandra med grund i deras väljares intressen och därmed behöver kompromissa med varandra. På så vis skiljer Tierney kompromisser och konsensus åt. Samtidigt menar han att meningsfull deliberation innebär både kompromisser och konsensus, vilka är lika önskvärda ur ett demokratiskt perspektiv. Ytterligare kritik riktas åt att folkomröstningar tenderar att förenkla ett ofta komplext problem och att befolkningen generellt sett inte har varken den kompetens i form av kunskap eller kapacitet i form av exempelvis tid, som krävs för att fatta informerade beslut (ibid, s. 27-30).

Den tredje och sista huvudsakliga kritiken, *risken med majoritetsbeslut*, riktar in sig på det majoritetsbeslut som ofta utgörs av folkomröstningar och hur dessa brister i att tillgodose individers och minoriteters intressen. Detta till skillnad från allmänna val i representativa demokratier, speciellt i de med flerpartisystem. Oavsett hur deliberativ processen är innebär ett majoritetsbeslut att vinnaren tar allt, utan att hänsyn kan tas till allas intressen. Risken finns därför att beslutet skadar minoriteter. Denna kritik talar till alla samhällen där folkomröstningar förekommer, men främst till de splittrade. Målet är inte att gå ifrån majoritetsbeslut utan att skapa förutsättningar för ett beslutsfattande som respekterar snarare än kör över minoriteters intressen och

som skapar möjligheter för samhällets olika grupper att nå konsensus. Begreppet minoriteter och uttrycket splittrat samhälle, används av Tierney i bred bemärkelse. Minoriteter är de grupper som inte utgör majoritet i samhället och ett splittrat samhälle är antingen ett polariserat samhälle rent politiskt eller ett samhälle med många minoriteter. Begreppet minoriteter används i kontexten för direktdemokrati och folkomröstningar, där utgångspunkten är att den representativa demokratin är bättre på att tillgodose minoriteters intressen (ibid, s. 39-41).

Med dessa kritiska invändningar mot folkomröstningar som utgångspunkt presenterar Tierney fyra principer i form av demokratiska värden som, ifall de är uppfyllda, kan bemöta kritiken. Dessa principer är *deltagande* för att bemöta elit-kontroll, *offentlig diskussion* för att bemöta deliberationsunderskott, *jämlikhet som lika hänsyn* för att bemöta risken med majoritetsbeslut, samt *beviljande och kollektivt beslutsfattande* för att slutligen bemöta samtliga tre kritiska invändningar (ibid, s. 45, 56, min översättning).

Deltagande som princip innebär att de som blir påverkade av ett beslut, bör ha rätt att vara med och forma beslutet. Folket, som i vanliga fall är uteslutna ur beslutsfattandet i den representativa demokratin, ska genom folkomröstningen få chansen att spela en större roll. Här betonas vikten av politiskt aktiva medborgare i beslutsprocessen (ibid, s. 46). Utifrån denna princip kan en folkomröstnings demokratiska nivå värderas utefter hur deltagande är strukturerat i processen, hur meningsfullt deltagandet har möjlighet att bli, ifall medborgare har någon talan i vilka frågor som presenteras till dem att besluta om, samt ifall de får vara med och besluta om förutsättningarna för folkomröstningen (ibid, s. 47).

Offentlig diskussion tar vid efter den första principen och behandlar vikten av meningsfullt deltagande som ett egenvärde bortom deltagande (ibid, s 47). Tierney menar att deltagande i form av individers aggregerade och förutfattade åsikter inte är önskvärt ifall vi kan nå konsensus med hjälp av deliberation människor emellan. Deliberation i form av att vilja påverka någons åsikter, att kompromissa samt sträva efter konsensus, skapar förutsättningar till att nå det allmänna bästa bortom smalt egenintresse (ibid, s. 49). Deliberation ska genomsyra hela processen, såväl agendasettande som frågeformulering och själva kampanjen. Detta både på mikro- samt makronivå. På mikronivå skapas meningsfull deliberation när problemet i fråga diskuteras i små grupper av människor. Meningsfull deliberation sker vidare i makronivå bland större sammankomster där exempelvis allmän utbildning inom ämnet kan ske inför att folkomröstningen hålls (ibid, s. 51).

Jämlikhet som lika hänsyn fokuserar på vilka möjligheter det finns för samhällets olika grupper att meningsfullt delta i processen samt ifall en variation av människor har möjlighet att bli hörda. Detta inte minst vad gäller marginaliserade människor i splittrade samhällen. Tierney menar att alla människor inom samhället som berörs av beslutet ska ha lika möjligheter att påverka debatten och beslutsfattandet. Principen tar oss från fokus på kvalitén på diskussioner i form av meningsfull deliberation i föregående princip, till jämlikheten i dessa diskussioner (ibid, s. 52-54).

Beviljande och kollektivt beslutsfattande innebär slutligen att de som blir bundna av ett beslut ska ha haft möjlighet att antingen hålla med eller inte hålla med om beslutet. Principen tar oss från fokus på deltagande och deliberation

till val och beslutsfattande där målet bör vara att folket känner någon slags samhörighet som gör att de kan agera som en mer eller mindre enad politisk aktör. De tidigare principerna ska genomsyra även detta stadium av processen och inte minst ska medborgarnas deltagande genomsyra de förhandlingar som brukar följa när folkomröstningen är över (ibid, s. 54-55). I splittrade samhällen kan beslutet behöva innebära majoritet i varje delstat, distrikt eller motsvarande för att denna princip ska anses uppfylld (ibid, s. 271-272, 297). Principen innebär även att processen för deliberation inte får vara för kort så att inte folkomröstningen sker i ett stadium där oklarheter fortfarande kvarstår kring ämnet för frågan (ibid, s. 266-267).

Utifrån dessa fyra principer, och med avstamp i de tre olika kritiska invändningarna, kan en utvärdering ske av hur demokratisk en specifik folkomröstning kan anses i förhållande till folket. Detta i form av hur väl principerna anses tillgodosedda med de kritiska invändningarna i beaktning. Ju fler av dessa aspekter som anses tillgodosedda av folkomröstningen i fråga, desto mer demokratisk kan den anses vara (ibid, s. 45, 56). Innan Tierney går djupare in på dessa principer och invändningar samt hur de kan ta sig uttryck i olika historiska exempel, förklarar Tierney att något som kan tas som en självklarhet men som faktiskt kan bli en fråga för debatt, är den grundläggande frågan om vilka som är folket som ska besluta i folkomröstningen (ibid, s. 58). Tierney benämner inte denna princip vid namn. En egen tolkning har därför gjorts och tolkningen fick namnet *folket och kollektiv anknytning*.

Folket och kollektiv anknytning innebär att för att en folkomröstning ska ses som ett demokratiskt uttryck krävs att folket eller de olika folken i form av minoriteter känner någon slags kollektiv anknytning till det territorium vilket beslutet gäller. Denna anknytning må vara stark eller svag beroende på hur splittrat folket är, men något slags känsla av tillhörighet bör finnas inom området som omfattas av beslutet (ibid, s. 96-97). Här återkommer även betydelsen av inkludering som innebär att alla som berörs av beslutet bör få vara med och besluta om det på ett meningsfullt sätt (ibid, s. 53). Förutsättningar för denna princip är således att de territoriella gränserna har dragits och att vilka som är folket har definierats, innan folkomröstningen (ibid, s. 96-97).

2.3 Teoretiskt ramverk

Med Robert A. Dahls och Stephen Tierneys demokratiska värden, presenteras nedan ett teoretiskt ramverk där teoretikernas normativa kriterier och principer har sammanställts. Syftet med ramverket är att skapa tydlighet kring vad värderingen mer exakt utgår från, vilket gör resultatet lättare att följa. Det teoretiska ramverket innebär fyra kriterier som sammanfattar det som ovan presenterats, där samtliga av Dahls respektive Tierneys normativa värden alla har tagits i beaktning. Detta ramverk är uppsatsens slutgiltiga teoretiska utgångspunkt för studiens värdering.

Det första kriteriet är *deltagande och kontroll*, vilket innehåller Dahls kriterier om *effektivt deltagande* och *kontroll över dagordningen* samt Tierneys princip om *deltagande*.

Det andra kriteriet är *upplyst förståelse och deliberation*, vilket ramar in Dahls kriterium om *upplyst förståelse* och Tierneys principer om *offentlig diskussion* samt *jämlikhet som lika hänsyn*.

Det tredje kriteriet är *lika rösträtt och kollektivt beslutsfattande* som innehåller Dahls kriterium *lika rösträtt vid det slutliga avgörandet* och Tierneys princip om *beviljande och kollektivt beslutsfattande*.

Det sista kriteriet är *folket och medborgarskap* vilket sammanställer Dahls kriterium om *allomfattande medborgarskap* med Tierneys princip om *folket och kollektiv anknytning*.

3 Metod

3.1 Metodologiska val

Studiens väg från frågeställning till slutsats innebär olika metodologiska val, som presenteras nedan. Uppsatsens metodologiska val styrs av att studien utgår från värdet demokrati. Hur empirin värderas styrs av värdet och de egenskaper värdet tillskrivs med hjälp av teori. Värdet och de egenskaper det tillskrivs med hjälp av teori, uttrycker något önskvärt och hur en folkomröstning respektive demokratisk process bör vara. Detta tar uppsatsen vidare från att utgå från demokrati som värde till att värdera. För att värdera krävs handlande subjekt (Badersten, 2006, s. 21-23), vilket utgörs av (1) Storbritanniens verkställande makt som utlyste folkomröstningen om EU-medlemskap, (2) de som var röstberättigade i folkomröstningen och (3) EU:s medlemsländer.

För att finna svar på frågeställningen används en så kallad normativ givet att-analys där normativa kriterier respektive normativa principer utgör givna egenskaper för värdet demokrati. Därigenom används metoden för att finna svar på frågeställningen, givet att en viss egenskap i form av normativt kriterium respektive princip stämmer för demokrati (ibid, s. 44-45). Uppsatsen utgår således från en teorianvändande metod där teori appliceras på empiri för att finna svar på frågeställningen (Esaiasson m.fl, 2017, s. 42-43). Med en givet att-analys kan uppsatsen finna olika svar på frågeställningen beroende på vilket värde som sätts i centrum (Badersten, 2006, s. 44-45). De demokratiska egenskaperna i fråga som utgörs av kriterier respektive principer kan beskrivas som variabelvärden som mer eller mindre kan antas av folkomröstningen, som är uppsatsens variabel (Teorell, Svensson, 2020, s. 24).

Något som faller sig naturligt är att studien är en fallstudie där folkomröstningen är ett fall av demokratiska processer. Fallstudien blir på så vis en intensiv studie som kan gå på djupet i folkomröstningen för att på ett rättvisande sätt kunna göra en värdering. Den intensiva studien möjliggör mätning av fallet utifrån olika indikatorer på samma fenomen, i form av mätning utifrån olika demokratiska värden. Då värderingen utgår från tydliga indikatorer på demokrati, finns förhoppningar att uppsatsen minimerar både systematiska och osystematiska mätfel och på så vis når både god validitet och reliabilitet (ibid, s. 55-57). Studien kommer dock inte kunna uttala sig om generella trender eller gemensamma faktorer mellan folkomröstningar eller demokratiska processer, vilket krävs för generaliserbarhet. På så vis når studien en hög grad av validitet på bekostnad av generaliserbarhet (ibid, s. 267-268).

Vidare har nominella definitioner angetts och operationalisering gjorts i syfte att göra studien mätbar. Studiens teoretiska utgångspunkt i form av kriterier och principer utgör både nominella definitioner och indikatorer på

det som avses mätas (ibid, s. 38-39), vilka definieras i studiens teoridel. Dessa operationella indikatorer är idealtyper på vad som anses demokratiskt och syftar till att förtydliga kategoriseringen av forskningsobjektets egenskaper. Ju närmare idealtyperna fallet hamnar, desto mer demokratisk kan fallet anses (ibid, s. 42). På så vis gör studiens teoretiska ramverk frågeställningen mätbar (ibid, s. 38-39).

Till sist har denna studie förhoppningar om att nå kravet på intersubjektivitet genom att den diskussion som förs vilar på principer som är tillgängliga för läsaren. Detta innebär tydlighet i värderingen kring vad som rättfärdigas, varför det rättfärdigas eller inte och på vilka grunder. På så vis får läsaren förutsättningar att kritisera studien samt rekonstruera den. Detta tar studien från lösryckt tyckande till vetenskaplig normativ analys (Badersten, 2006, s. 74-78).

3.2 Material och källkritik

Det material som studien baseras på är avgörande för vilket svar uppsatsen finner på sin frågeställning. För en rättvis värdering av folkomröstningen krävs att det material som blir utgångspunkt för studien har inhämtats med källkritisk medvetenhet. Källkritiska kriterier, som att materialet är skapat nära i tid och rum för själva händelsen materialet uttalar sig om, att materialet är tendentiöst och även äkta, har alla tagits i beaktning. Därför utgår studiens värdering av folkomröstningen 2016 från material bestående främst av väljarundersökningar och statistisk från brittiska oberoende organisationer kring den tiden folkomröstningen utspelade sig (Teorell, Svensson, 2020, s. 105-106).

Information till studien är delvis hämtad från organisationen Electoral Reform Society (ERS) och mer specifikt deras rapport *It's good to talk: doing referendums differently after the EU vote*, skriven av Will Brett (2016). ERS arbetar brett i samhället med huvudsakligt mål att engagera fler i politiska frågor (ERS, 2021). Ytterligare information är hämtad från University College London och mer specifikt universitetets oberoende organisation Independent Commission on Referendums (ICR) som har skrivit rapporten *Report of the Independent Commission on Referendums* (2018). ICR:s syfte är att med utgångspunkt i historiska folkomröstningar i Storbritannien, undersöka hur folkomröstningar bättre skulle kunna fungera utifrån ett demokratiskt perspektiv (The Constitution Unit, 2021).

En del av studiens material är även hämtad från Electoral Studies och mer specifikt deras rapport *Leave and Remain voters' knowledge of the EU after the referendum 2016* av Noah Carl m.fl (2019). Electoral Studies är en internationell tidskrift med fokus på val och valbeteende ur olika perspektiv. Information är även hämtad från företaget Statista, vilket är en plattform för statistik och analyser som sträcker sig över 150 länder (Statista, u.å). Inom Statista ligger *Brexit Factbook: Statista Dossierplus on Brexit* av Daniel Clark (2020) till grund för en del av de beskrivningar som görs av folkomröstningen. Siffror på valdeltagande med mera är även hämtat från The Electoral

Commission och deras rapport *Report: 23 June 2016 referendum on the UK's membership of the European Union* (2019). The Electoral Commission var ansvariga för administrationen av folkomröstningen 2016 och är en oberoende aktör som övervakar val.

Gemensamt för dessa ovan nämnda organisationer samt företag är att de är fristående från politiska partier och oberoende av externa aktörer i övrigt. De har därför inte någon anledning att framställa informationen på ett visst sätt eller att framhäva viss information mer än annan, vilket försäkrar kravet på tendentiöst material. Samtliga organisationer hämtar även in information med grund i den brittiska befolkningen samtidigt som denna uppsats utgår från demokratiska frågor, vilket försäkrar kravet på centralitet (Teorell, Svensson, 2020, s. 105-106), och bidrar till validitet då den inhämtade informationen stämmer överens med uppsatsens syfte (ibid, s. 55-57). Vad exempelvis gäller utvärdering av befolkningens kunskap, lever främst det material som framställdes 2016 upp till kriteriet om samtidighet. Dock hölls folkomröstningen inte för så många år sedan, vilket gör att material som framställdes nyligen även det kan anses uppfylla kriteriet. Faktumet att denna uppsats använder kompletterande material från olika källor försäkrar vidare att det råder äkthet i den information som ges i denna uppsats då informationen från dessa källor bekräftas när materialen tyder på liknande tendenser i folkomröstningen (ibid, s. 105-106).

3.3 Avgränsningar

Ett antal avgränsningar har gjorts för att säkerställa att studien mäter det den avser att mäta (Teorell, Svensson, 2020, s. 55). En avgränsning som gjorts är att studien håller sig till den delen av folkomröstningen som utgörs av en beslutsfattande process, i Storbritannien. Det läggs därför inte vikt vid substansen i själva beslutet, hur utfallet har påverkat EU:s medlemsländer eller hur processen i sig påverkade medlemsländerna.

Tidsmässigt fokuserar uppsatsen på perioden från att det stod klart att en folkomröstning skulle hållas efter Conservatives vann det allmänna valet 2015, till dess att förhandlingarna mellan Storbritannien och EU var klara 2021 och det stod klart vad Brexit skulle innebära för Storbritannien. Brexit som begrepp används här som en förkortning av "British exit" och syftar således på att Storbritannien lämnade EU (Cambridge Dictionary, 2021). Denna tidsperiod motiveras av uppsatsens teoretiska val då den teori som utvärderingen utgår från kräver denna tidsperiod. Bland annat motiveras tidsperioden innan folkomröstningen av utvärdering av befolkningens kunskap inför folkomröstningen och utvärdering av folkets makt under förhandlingarna mellan Storbritannien och EU motiveras i sin tur perioden efter folkomröstningen.

En ytterligare avgränsning är att endast konstitutionella folkomröstningar behandlas, inte folkomröstningar i stort. Ett exempel på en sådan folkomröstning som här inte är i fokus är Sveriges folkomröstning om

högertrafik 1955, vilken inte innebar ändring av Sveriges grundlag (Sveriges Riksdag, 2021).

4 Resultat

Nedan presenteras resultatet av studien där värdering av folkomröstningen som behandlade EU-medlemskap 2016 i Storbritannien, ligger till grund för de slutsatser som sen kan dras kring hur demokratisk denna process kan anses. Värderingen sker utifrån de givna värden som presenterats ovan, enligt det teoretiska ramverket.

4.1 Deltagande och kontroll

Vad gäller värdering av deltagande och kontroll under folkomröstningen är det Dahls kriterier om effektivt deltagande och kontroll över dagordningen samt Tierneys princip om deltagande som tas i beaktande.

Utifrån Dahls kriterium om effektivt deltagande tyder det mesta på att medborgarna hade likvärdiga möjligheter att uttrycka vilket beslut de föredrog under processen och det finns inget som tyder på att britterna inte öppet fick uttrycka sina preferenser. Detsamma gäller Tierneys princip om deltagande i den bemärkelsen att de som blev påverkade av beslutet fick vara med och tycka till om beslutet. Det var som tidigare presenterat 51,9% av britterna som röstade för att lämna EU och 48,1% som röstade för att stanna (Clark, 2020, s. 4), alltså ett jämnt resultat. Det var totalt 46 500 001 personer som var registrerade för att rösta och 33 577 342 personer som till slut röstade. Bland dessa var 8,5 miljoner röster poströster. Dessa siffror motsvarar 72,2% valdeltagande, vilket historiskt sett anses högt i Storbritannien (The Electoral Commission, 2019). Det var således både ett historiskt högt valdeltagande, jämnt resultat och möjligheter till poströstning fanns för de som inte personligen kunde gå och rösta. Dessa tre faktorer tyder på likvärdiga möjligheter för befolkningen att uttrycka vilket utfall de föredrog framför det andra, i enlighet med Dahls kriterium om effektivt deltagande samt Tierneys princip om deltagande. Dock tyder viss information på att vissa briter hade sämre förutsättningar än andra att bli kontaktade av de två sidorna av kampanjen (Brett, 2016, s. 19), vilket diskuteras vidare i kriteriet om upplyst förståelse och deliberation. Sammantaget kan Dahls kriterium effektivt deltagande delvis anses uppfyllt.

Utvärderingen av briterernas kontroll över dagordningen, vilken makt de hade över hur processen utformades samt vilka frågor som presenterades till dem att besluta om, tyder på brister i folkomröstningen. Storbritannien är en representativ demokrati med ett parlamentariskt styrelseskick där parlamentet

representerar folket, med mandat utifrån majoritet i respektive valkrets i de allmänna valen (Sveriges Riksdag, u.å, s. 11). På så vis kan en tolkning göras utifrån Dahl och kriteriet kontroll över dagordningen att folket har delegerat ut stor del av sin makt till parlamentet och vidare regeringen, vilket är ett kontrakt som förnyas varje allmänt val.

Trots denna delegering visar information från ICR att folket inte hade den kontroll över dagordningen som de hade kunnat ha ifall mer omfattande lagstiftning hade funnits i Storbritannien kring hur en folkomröstning som process får gå till. ICR framhåller att folkomröstningars roll i Storbritannien saknar tydliga konstitutionella bestämmelser. I rapporten beskrivs vidare att det internationellt sett är vanligt med krav på brett stöd hos befolkningen och parlamentet för en folkomröstning innan folkomröstningen kan hållas, för att undvika förhastat beslutsfattande. Detta innebär offentlig diskussion och debatt i samhället, innan ett beslut kan fattas kring ifall en folkomröstning överhuvudtaget ska hållas. I kontrast till detta finner vi Storbritannien där en mer politisk användning av folkomröstningar förekommer, där de förebyggande delarna av processen bestående av diskussioner och godkännande, förbises. Folkomröstningen 2016 innebar att ett beslutsfattande lades i den brittiska befolkningens händer av en internt oense regering, utan godkännande från parlamentet (Independent Commission on Referendums, 2018, s. 42-43).

Utan godkännande från varken parlamentet eller befolkningen gick premiärministern David Cameron den 20:e februari 2016 ut med datumet för när folkomröstningen om EU-medlemskap skulle hållas (Clark, 2020). Utifrån Tierneys princip om deltagande och den applicerbara kritiken elit-kontroll kan folkomröstningen 2016 förstås av att regeringen i form av en verkställande makt hade makten att utlysa folkomröstningen, formulera frågan samt besluta inom vilka ramar processen skulle utspelas. Utifrån Tierney är detta ett exempel på hur en elit kan dominera en folkomröstning i frånvaron av kontrollerande konstitutionella mekanismer, som vanligtvis sätter ramarna för beslutsfattandet i en representativ demokrati. Väljarundersökningar i Storbritannien visar även siffror på minskat stöd för folkomröstningar som form för beslutsfattande i stora frågor, efter folkomröstningen 2016 (Independent Commission on Referendums, 2018, s. 43-45). Detta tyder på missnöje bland folket kring formen för beslutsfattande som utgjordes av folkomröstningen.

Med Storbritanniens representativa styrelseskick är parlamentet den främsta institutionen som representerar folket. Med detta i åtanke kan det ifrågasättas om Dahls ideal om kontroll över dagordningen kan anses uppfyllt gällande att folket ska ha makt över hur frågor tas upp på dagordningen, då varken befolkningen eller parlamentet behövde godkänna beslutet att en folkomröstning skulle hållas. Även utifrån Tierneys princip om deltagande kan folkomröstningen kritiseras med tanke på att de som blir påverkade av beslutet ska få vara med och besluta om vilka frågor som presenteras till dem att besluta om samt hur folkomröstningen som process ska gå till. Detta inte minst med tanke på missnöjet kring folkomröstningen som form för beslutsfattande för frågan gällande EU-medlemskap. ICR förklarar att en sådan stor fråga som frågan om EU-medlemskap hade varit omöjlig att besluta om i många länder utan godkännande från parlamentet (ibid, s. 43).

Sammanfattningsvis landar värderingen av folkomröstningen utifrån deltagande och kontroll i att de brister som återfinns i både Dahls kriterium effektivt deltagande och kontroll över dagordningen, samt Tierneys princip om deltagande, innebär att varken kriterierna eller principen kan anses helt uppfyllda. Detta på grund av dels befolkningens olika möjligheter till deltagande som nedan kommer presenteras, dels befolkningens ofullständiga kontroll över dagordningen samt processens utformning.

4.2 Upplyst förståelse och deliberation

I det följande värderas folkomröstningen utifrån upplyst förståelse och deliberation med avstamp i Dahls kriterium upplyst förståelse och Tierneys principer offentlig diskussion samt jämlikhet som lika hänsyn. När det kommer till upplyst förståelse och deliberation finns det mycket som tyder på att folkomröstningen inte levde upp till dessa aspekter.

Will Brett från ERS presenterar hur antalet sökningar i Storbritannien på vad EU är för något nådde nya rekord enligt Google Trends den 24:e juni, morgonen efter folkomröstningen (Brett, 2016, s. 13). Även skribenter i Electoral Studies framför hur antalet sökningar i Storbritannien på vad som händer ifall Storbritannien lämnar EU, ökade med 250% enligt Google Trends när utfallet av folkomröstningen stod klart (Carl m.fl, 2019, s. 90). Dessa faktorer indikerar att många röstberättigade inte visste vad de röstade för eller emot, vilket tyder på motsatsen till vad Dahl kallar upplyst förståelse. Det är svårt att förstå konsekvenser av de möjliga utfallen av processen ifall kunskap inte finns kring föremålet för frågan.

Även den ena kammaren i det brittiska parlamentet, House of Commons, ansåg ungefär en månad innan folkomröstningen att befolkningen inte hade blivit tillgodosedd den information som krävdes för att ta ett genomtänkt beslut. Detta dels på grund av motsägelsefull och missvisande information som spreds av båda sidor av debatten, men även på grund av anledningar som det var svårt att göra något åt. Exempelvis fanns inte information om vad de andra 27 EU-medlemsländerna skulle godkänna för villkor för Storbritanniens utträde, vilket innebar en kunskapslucka hos befolkningen som var svår att fylla (Treasury Committee, 2016, s. 3-4). Både Dahls kriterium om upplyst förståelse och Tierneys princip om offentlig diskussion innebär här kritik mot folkomröstningen i form av att folket inte fick den information som krävdes för att ta ett välgrundat beslut utifrån möjliga konsekvenser av respektive utfall. Frågan är dock vem eller vilka som ska beskylldas för det, då viss information inte fanns till förfogande. Problematiskt är dock oavsett att varken regeringen eller lämna-kampanjen presenterade sina specifika planer för Storbritanniens framtida relation till EU (ibid, s. 3).

En väljarundersökning av Electoral Studies sökte svar på hur mycket briter visste om EU inför valet i form av femton faktafrågor. Resultatet visade att briterernas kunskap om EU var väldigt låg och endast 1,4 gånger bättre än

slumpen. Däremot var människors kunskap om frågor som gällde EU högre inom de områden som var viktiga för deras ideologiska tro. En förklaring till utfallet har ansetts vara att britterna inför valet sökte information om folkomröstningen på ställen som gick i linje med deras ideologiska preferenser, vilket gav dem mer kunskap om deras egna sida av debatten på bekostnad av den andra (ibid, s. 96). Detta innebär brister i meningsutbyte mellan folk på olika sidor av debatten, vilket enligt Tierney krävs för att nå meningsfull deliberation.

ERS presenterar andra förklaringar till den bristande förståelsen hos befolkningen, varav en kan härledas till brist på gräsrotsrörelser under perioden innan folkomröstningen. Det otillräckliga antalet gräsrotsrörelser gjorde det svårt för befolkningen att engagera sig i frågor som rörde folkomröstningen (Brett, 2016, s. 17) och därmed fick inte befolkningen förutsättningar till meningsfull deliberation på mikronivå. ERS presenterar vidare siffror från väljarundersökningar varav en gäller varifrån folk hämtade information inför folkomröstningen, där resultatet visar på en ökning under kampanjen av antalet unga personer som använde sociala medier som huvudsaklig informationskälla. ERS uttrycker i studien oro över hur pass välinformerade dessa personer hade möjlighet att bli då sociala medier med dess algoritmer kan vinkla vilken information som ges ut till vem. Denna information bekräftar inte sällan förförståelsen av frågan (ibid, s. 18-19), vilket är jämförbart med Electoral Studies teori om att folk sökte information på ställen som bekräftade deras ideologiska tro. Fake news spreds dessutom fritt på sociala medier under perioden innan folkomröstningen på sätt som inte är jämförbart med traditionella medier (Carl m.fl, 2019, s. 91).

Användningen av sociala medier som huvudsaklig informationskälla kan härledas till resultat från ERS:s väljarundersökningar kring tiden för kampanjen, som visar ett brett missnöje hos befolkningen vad gäller den information som utgavs av traditionella medier. Missnöjet riktades mot båda sidor av debatten samt mot medierna genom vilka nyheter från kampanjen fördes fram, på grund av otillräcklig och missvisande information. Detta missnöje syntes inte minst i att andelen som nämnde familj och vänner som sin främsta källa till information ökade stadigt under processen som utgjordes av kampanjen. Samtidigt som denna typ av informationstillgång innebär meningsfull deliberation på mikronivå mellan likasinnade, tyder detta faktum på att människor litade mer på information från sina nära och kära än traditionella medier (Brett, 2016, s. 17-19).

Vad istället gäller deliberation i stadiet för agendasättande och frågeformulering kan kritik även riktas där. Det som tidigare presenterats kring att regeringen kunde utlysa en folkomröstning utan att den formen av beslutsfattande behövde diskuteras eller godkännas av folket, tyder på brist på deliberation i stadiet för agendasättande och frågeformulering. Vad gäller stadiet för kampanjen visar ytterligare väljarundersökningar från ERS att folk som hade fått besök hemma från någon sida av debatten i juni endast var 2%. Vid samma tid hade endast 3% blivit kontaktade om folkomröstningen via telefon och 8% hade blivit stoppade på gatan. Detta indikerar på en bristande konversation mellan väljare och folk från kampanjen (ibid, s. 21), vilket även det i vidare led innebär brister utifrån Tierneys princip om offentlig diskussion.

Sammanfattningsvis tyder faktumet att folk föredrog information från likasinnade framför traditionella medier, på bristande meningsutbyte mellan de olika sidorna av debatten. Samtidigt innebär för få gräsrotsrörelser bristande deliberation på mikronivå mellan folk med olika åsikter. Ofullständiga försök av kampanjen att nå ut till väljarna indikerar även det brister hos folkomröstningen i att ta deliberation från stadiet på mikronivå till makronivå. Utifrån principen om offentlig diskussion är det svårt att nå meningsfull deliberation mellan olika sidor av debatten på makronivå där övertygelse och konsensus kan nås, när diskussion endast förs på mikronivå mellan likasinnade.

Vad gäller Tierneys princip om jämlikhet som lika hänsyn i form av jämlik deliberation presenterar ERS även där indikatorer på ofullständigheter i processen. När kampanjandet började i februari svarade 76% i en av ERS väljarundersökningar att de inte hade blivit kontaktade från någon sida av debatten, vilket sjönk till 16% veckan innan folkomröstningen hölls. Detta är en bra utveckling men faktumet att nästan en av sex briter inte hade blivit inbjudna till den politiska debatten inför folkomröstningen tyder på exkludering på makronivå. Väljarundersökningen indikerar även att vissa sociala grupper inte blev kontaktade i samma uträkning som andra (ibid, s. 19), vilket tyder på olika möjligheter att delta i debatten. Detta bekräftar även risken med majoritetsbeslut i och med att marginaliserade grupper i Storbritannien bevisligen var svåra att nå. Ifall dessa personer i frånvaron av gräsrotsrörelser inte nådde folk att utbyta meningsfull deliberation med, innebär det uteslutning ur den offentliga diskussionen även på mikronivå. Denna ojämlikhet och exkludering innebär även olika möjligheter för de deltagande i folkomröstningen att begrunda vilket utfall som bäst tjänar ens egna och andras intressen, vilket går emot Dahls kriterium om upplyst förståelse.

Något som å andra sidan talar för att regeringen i Storbritannien försökte nå folket var att de i mars skickade ut broschyrer som innehöll information om varför Storbritannien bör stanna kvar i EU, vilka nådde 27 miljoner hem (ibid, s. 20). Detta kan även ses som ett försök till att jämna ut informationsflödet som annars innebar att nyheter i tidningar från lämna-sidan av debatten cirkulerade 1,7 miljoner gånger oftare än nyheter från stanna-sidan (Mendez, 2017). Broschyerna tyder på försök till meningsfull deliberation på makronivå vad gäller Tierneys princip om offentlig diskussion och mer specifikt utbildning av frågor som folkomröstningen berör inför valet. Dock innebar detta utskick endast en ökning från 8% till 10% i andelen människor som ansåg att regeringen var den mest avgörande informationskällan när de beslöt hur de skulle rösta. Den andel människor som sa att de kände sig väl- eller väldigt väl informerade inför valet sjönk samtidigt under samma period från 23% i mars till 21% i april (Brett, 2016, s. 20).

Dessa siffror tyder på att försöken till att ge ut information spelade mindre roll för människors känsla av upplyst förståelse och detta kan härledas till bristande meningsfull och jämlik deliberation både under agendasättande, frågeformulering och kampanj. Det ovan presenterade tyder även på brister i deliberation på både mikro- och makronivå men främst på makronivå. Således kan varken Dahls kriterium om upplyst förståelse eller Tierneys principer om offentlig diskussion samt jämlikhet som lika hänsyn anses uppfyllda.

4.3 Lika rösträtt och kollektivt beslutsfattande

Nedan följer värdering av folkomröstningen utifrån lika rösträtt och kollektivt beslutsfattande, i form av Dahls kriterium om lika rösträtt vid det slutliga avgörandet samt Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande.

I och med att varje brittisk medborgare hade lika möjligheter att uttrycka val som i sig vägde lika tungt och det var endast dessa val som låg till grund för resultatet (The Electoral Commission, 2019), kan Dahls kriterium om lika rösträtt vid det slutliga avgörandet anses uppfyllt. Folkomröstningen levde även upp till Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande då britterna var fria att hålla med eller inte hålla med om beslutet. I andra bemärkelser kan dock folkomröstningen inte anses leva upp till denna princip.

Det är svårt att i enlighet med Tierneys princip tolka britterna som en enad politisk aktör inför folkomröstningen 2016 med tanke på att Storbritannien är uppdelat i England, Wales, Nordirland och Skottland. Bland dessa hörs även starka röster för självständighet. Samma månad som folkomröstningen om EU-medlemskap 2016 var det 47,6% av skottarna som var för självständighet (Walker, 2020). Även i Wales är frågan om självständighet föremål för debatt där det var strax under 20% av det walesiska folket i juni 2016 som ville att Wales skulle bli oberoende av Storbritannien och den siffran har stigit sen dess (Paun & Hall, 2021). Frågan om självständighet har även varit på dagordningen i Nordirland sedan folkomröstningen 1973 som behandlade ifall Nordirland skulle fortsätta inräknas i Storbritannien (UK Parliament, 2021). Mer interna splittringar finner vi i England där London utmärkte sig och röstade med 59,9% för att stanna kvar i EU i folkomröstningen 2016, medan de andra distrikten i England röstade för att lämna (Clark, 2020, s. 4). Detta tyder inte på bra förutsättningar för britterna att agera som en enad politisk aktör i folkomröstningen 2016, utan snarare på att britterna är ett splittrat folk. Enligt Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande krävs majoritet i varje delstat eller distrikt för att ett beslut ska gå igenom i splittrade samhällen, vilket folkomröstningen kan kritiseras för att den inte krävde. Ifall det hade krävts, hade inte en Brexit gått igenom då majoriteten i Nordirland och Skottland röstade för att stanna kvar i EU.

Något som därutöver går att se som problematiskt i folkomröstningen, utifrån Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande, är tiden för folket att hinna förstå sig på samt diskutera frågan om EU-medlemskap. ERS presenterar att 28% av de som deltog i deras väljarundersökning en vecka innan folkomröstningen, svarade att de ansåg sig själva väldigt dåligt informerade inför valet. Den siffran var uppe i 46% i februari vid kampanjens start. Vidare ansåg 16% sig själva i februari som välinformerade eller väldigt välinformerade inför valet, vilket ökade till 33% en vecka innan

folkomröstningen. Dessa siffror tyder på god utveckling i upplyst förståelse under kampanjens gång, vilket tyder på att siffrorna hade kunnat bli ännu bättre ifall kampanjen hade fortsatt längre. De oroväckande siffrorna på 46% respektive 16% i februari tyder på att en längre kampanj än fyra månader hade krävts för att folket skulle hinna förstå vad frågan handlar om samt hinna diskutera den meningsfullt med människor på olika sidor av debatten, på ett informerat vis (Brett, 2016, s. 13-15).

Utifrån principen om beviljande och kollektivt beslutsfattande finns brister även utifrån det faktumet att folket inte hade makt över hur det slutgiltiga resultatet av beslutet blev, då de inte hade kontroll över förhandlingarna mellan Storbritannien och EU:s medlemsländer. Som tidigare presenterats var det ovisst för det brittiska folket hur utfallet av folkomröstningen skulle bli på grund av oklarheter kring vilken slags Brexit som skulle förhandlas fram mellan Storbritannien och EU-medlemsländerna. Detta samtidigt som varken regeringen eller lämna-sidan presenterade med vilka mål och medel som de skulle ingå förhandlingarna med (Treasury Committee, 2016, s. 3-4). Frågan är således ifall britterna hade möjlighet att hålla med om beslutet eller inte då de inte visste vad beslutet innebar.

Faktumet att resultaten av Storbritanniens utträde ur EU låg i dels Storbritanniens men även 27 andra länders händer, belyser folkets svaga kontroll över förhandlingsprocessen. Här bekräftas även kritiken vad gäller externa eliter som kan påverka en egentligen intern beslutsprocess. Tierney förklarar att folkomröstningar kan vara det främsta politiska instrumentet för skapandet av en stat, men att den typen av statsskapande sker mer och mer på externa aktörers premisser (Tierney, 2012, s. 184). Detta stämmer väl in på Storbritannien och folkomröstningen 2016 som i sig var ett uttryck för självständighet och suveränitet, men på delvis andras villkor. 2013 tyckte 53% i en väljarundersökning i Storbritannien att internationella organisationer har för mycket makt över regeringens verksamhet (Park m.fl, 2014, s. 70), vilket ur Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande är problematiskt.

Sammantaget kan Dahls kriterium om lika rösträtt vid det slutliga avgörandet anses uppfyllt av folkomröstningen, till skillnad från Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande som inte kan anses helt och hållet uppfyllt.

4.4 Folket och medborgarskap

Värdering av folket och medborgarskap i folkomröstningen innebär tillämpning av Dahls kriterium om allomfattande medborgarskap och Tierneys princip om folket och kollektiv anknytning.

De som fick rösta i folkomröstningen var medborgare från Storbritannien och Irland men även människor från något av medlemsländerna i Samväldet, som bodde i antingen Storbritannien eller Gibraltar. Av dessa var

det endast de som var arton år eller äldre, som fick möjlighet att rösta (Gov.uk, u.å). Därför kan Dahls kriterium om allomfattande medborgarskap anses uppfyllt. När det kommer till Tierneys princip om folket och kollektiv anknytning gäller i detta kriterium detsamma som i det föregående att det brittiska folket inte var en enad politisk aktör. Många kände som ovan nämnts inte anknytning till hela Storbritannien som ett och samma territorium, i och med separatistiska rörelser. Detta tyder snarare på att anknytning fanns till specifika territorium inom Storbritannien. Enligt denna princip skulle den bristande anknytningen till Storbritannien i stort som det aktuella territoriet för beslutet, tyda på demokratiska problem. Utifrån samma princip lever å andra sidan folkomröstningen upp till att alla som berördes av beslutet fick vara med och besluta om frågan, dock som presenterat inte på ett fullständigt meningsfullt vis.

Således är Dahls kriterium om allomfattande medborgarskap uppfyllt av folkomröstningen medan Tierneys princip om folket och kollektiv anknytning inte kan anses fullständigt uppfyllt.

5 Slutsats

Frågan om i vilken mån Storbritanniens folkomröstning om EU-medlemskap kan anses demokratisk kan nå olika svar beroende på vilket värde i form av Robert A. Dahls kriterier eller Stephen Tierneys principer som är i fokus. Det ovan presenterade resultatet innebär att folkomröstningen kan anses leva upp till vissa av Dahls kriterier samt vissa delar av Tierneys principer, men andra inte.

Sammanfattningsvis lever folkomröstningen delvis upp till kriteriet om deltagande och kontroll. Dahls kriterium effektivt deltagande kan delvis anses uppfyllt då alla briter öppet fick uttrycka sina preferenser fram till dagen för folkomröstningen, men med lite olika förutsättningar. Dahls kriterium kontroll över dagordningen samt Tierneys princip om deltagande kan inte heller anses helt uppfyllda på grund av befolkningens svaga kontroll över dels dagordningen och dels formen för beslutsfattande.

Vad gäller upplyst förståelse och deliberation kan inte folkomröstningen anses leva upp till varken Dahls kriterium upplyst förståelse eller Tierneys principer offentlig diskussion och jämlikhet som lika hänsyn. Detta beror dels på att befolkningen inte hade den kunskap som krävdes inför att ett beslut skulle fattas och dels att de hade olika möjligheter till att delta i debatten, vilket gav briterna olika förutsättningar till att tänka över sitt beslut. Det hölls inte heller en tillräckligt meningsfull deliberation på makronivå varken under stadiet för agendasättande, frågeformulering eller kampanj.

Vidare lever folkomröstningen delvis upp till kriteriet om lika rösträtt och kollektivt beslutsfattande. Folkomröstningen uppnår Dahls kriterium lika rösträtt vid det slutliga avgörandet eftersom alla berörda fick uttrycka en röst, vilka vägde lika tungt. Tierneys princip om beviljande och kollektivt beslutsfattande kan dock endast delvis anses uppfyllt. Briterna var inte en enad politisk aktör utan ett splittrat folk, vilka dels inte hade tillräcklig kontroll över förhandlingsprocessen och därmed inte fick kunskap om vad beslutet innebar, dels hade för kort tid på sig att fatta ett informerat beslut.

Vad gäller kriteriet folket och medborgarskap lever folkomröstningen upp till Dahls kriterium om allomfattande medborgarskap med tanke på att alla vuxna medlemmar av sammanslutningen fick vara med i beslutsfattandet. Folkomröstningen lever dock endast delvis upp till Tierneys princip om folket och kollektiv anknytning på grund av bristande anknytning sett till Storbritannien som helhet.

Det sammantagna resultatet innebär att folkomröstningen kan anses leva upp till vissa av de presenterade demokratiska värdena och andra inte. Oavsett detta lever inte folkomröstningen fullständigt upp till något av kriterierna i det teoretiska ramverket på grund av de många demokratiska bristerna som presenterats, givet att Dahls kriterier och Tierneys principer stämmer. På så vis finner vi slutsatsen att Storbritanniens folkomröstning om

EU-medlemskap 2016 delvis kan anses demokratisk och därmed varken fullständigt demokratisk eller helt odemokratisk.

6 Avslutande reflektioner

Oron kring folkomröstningars plats i vår samtid bekräftas av resultatet från Storbritanniens folkomröstning om EU-medlemskap 2016, som visade på demokratiska brister i olika områden av processen. Frågan kan ställas huruvida folkomröstningar som form för nationellt beslutsfattande hör hemma i dagens komplexa representativa demokratier med befolkningar som inte är vana vid att behöva sätta sig in i svårbegripliga nationella problem. Innan någon slutsats kan dras kring ifall folkomröstningar som form av demokratiskt beslutsfattande är demokratiskt försvarbart, krävs dock jämförelse mellan olika former av beslutsfattande processer för att utesluta att inte liknande demokratiska problem återfinns i dessa. Frågan om upplyst förståelse och deliberation är exempel på ett problem som återfinns även i den representativa demokratin då det kan vara utmanande för allmänheten i stort att förstå sig på den svåra politiska dialogen som förs. I fallet om folkomröstningen i Storbritannien 2016 var det just frågan om upplyst förståelse och deliberation som utmärktes som det främsta demokratiska problemet.

Frågan är ifall det finns lösningar på problemet med upplyst förståelse och deliberation, som var framträdande i detta fall. Finns det något sätt för en regering att se till att medborgare får den information som krävs för att ett välinformerat beslut ska kunna fattas? Vem eller vilka bestämmer i vidare led vilken grad av upplyst förståelse som kan accepteras samt vilken information om problemet i fråga som är mer viktig än annan? Är det så att regeringen endast kan skapa förutsättningar för upplyst förståelse och deliberation men att viljan till att uppnå detta ideal måste komma från medborgare själva? I vilken del av processen övergår i så fall regeringens ansvar att delge information, till medborgares ansvar att personligen sätta sig in i frågan och bidra till meningsfull deliberation?

Om det inte finns konkreta lösningar på dessa problem, är det istället så att kravet på upplyst förståelse och deliberation är ett för högt krav att ställa på både en regering och medborgare? Möjligtvis är det ett ideal som demokratiska processer inte kan leva upp till, vilket dock inte gör det mindre önskvärt. Innan den slutsatsen kan dras krävs mer forskning. Detta problemområde bland fler motiverar fortsatt forskning på området demokratiska beslutsprocesser och inte minst folkomröstningar, i förhållande till demokrati. Detta på grund av den ökning av folkomröstningar som vi kan se runt om i världen och inte minst i Europa.

7 Referenser

7.1 Litteratur

- Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod: att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur.
- Brett, Will, 2016. "It's good to talk: doing referendums differently after the EU vote", Electoral Reform Society.
<https://www.electoral-reform.org.uk/wp-content/uploads/2017/06/2016-EU-Referendum-its-good-to-talk.pdf>, hämtad 26/11-2021.
- Carl, Noah – Richards, Lindsey – Heath, Anthony, 2019. "Leave and Remain voters' knowledge of the EU after the referendum 2016", *Electoral Studies* vol. 57, s. 90, 96.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2018.11.003>, hämtad 28/11-2021.
- Clark, Daniel, 2020. "Brexit Factbook: Statista Dossierplus on Brexit", *Statista*.
<https://www.statista.com/study/58259/the-brexit-factbook/>, hämtad 16/11-2021.
- Dahl, Robert, 1989. *Democracy and its critics*. New Haven: Yale University Press.
- Esaiasson, Peter – Gilljam, Mikael – Oscarsson, Henrik – Towns, Ann – Wängnerud, Lena, 2017. *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Ford, Robert – Goodwin, Matthew, 2017. "Britain After Brexit: A Nation Divided", *Journal of Democracy* vol. 28, nr 1, s. 17-21, 28.
<https://www.journalofdemocracy.org/articles/britain-after-brexit-a-nation-divided/>, hämtad 16/11-2021.
- Habermas, Jürgen, 1996. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. London: Polity Press.
- Hedlund, Maria, 2007. *Demokratiska genvägar: Expertinflytande i den svenska lagstiftningsprocessen om medicinsk genteknik*. Diss. Lund: Department of Political Science, Lund University.
<https://lucris.lub.lu.se/ws/files/4728731/635665.pdf>, hämtad 23/11-2021.
- Held, David, 2006. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.

- Independent Commission on Referendums, 2018. "Report of the Independent Commission on Referendums", *The Constitution Unit*. London: The Constitution Unit.
- https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/182_-_i_independent_commission_on_referendums.pdf, hämtad 29/11-2021.
- Manin, Bernard, 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mendez, Fernando – Mendez, Mario, 2017. "Referendums on EU matters", *European Parliament*.
- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571402/IPO_L_STU\(2017\)571402_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571402/IPO_L_STU(2017)571402_EN.pdf), hämtad 29/11-2021.
- Morel, Laurence, 2018. "The Democratic Criticisms of Referendums: The majority and true will of the people" i Morel, Laurence – Qvortrup, Matt, 2018. *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. New York: Routledge, s. 149.
- Morel, Laurence – Qvortrup, Matt, 2018. "Introduction", *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. New York: Routledge, s. 1-2.
- Mouffe, Chantal, 2005. *On the Political*. London: Routledge.
- Park, Alison – Bryson, Caroline – Curtice, John, 2014. "British Social Attitudes 31", *NatCen Social Research* vol. 31, s. 70.
- https://www.bsa.natcen.ac.uk/media/38893/bsa31_full_report.pdf, hämtad 30/11-2021.
- Qvortrup, Matt, 2018. "The History of Referendums and Direct Democracy" i Morel, Laurence – Qvortrup, Matt, 2018. *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. New York: Routledge, s. 12, 21.
- Sveriges Riksdag, u.å. "Demokratin i samhället: Studiematerial från riksdagen", *Sveriges Riksdag*, s. 11.
- <https://www.riksdagen.se/globalassets/15.-bestall-och-ladda-ned/studiematerial/demokratin-i-samhallet-190610-web.pdf>, hämtad 29/11-2021.
- Teorell, Jan – Svensson, Torsten, 2007. *Att fråga och att svara: Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.
- The Electoral Commission, 2019. "Report: 23 June 2016 referendum on the UK's membership of the European Union", *The Electoral Commission*.
- <https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/report-23-june-2016-referendum-uks-membership-european-union>, hämtad 25/11-2021.

Tierney, Stephen, 2012. *Constitutional Referendums: The Theory and Practice of Constitutional Referendums*. Oxford: University Press.

Treasury Committee, 2016. "The economic and financial costs and benefits of the UK's EU membership", *House of Commons*.

<https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmtreasy/122/122.pdf>, hämtad 28/11-2021.

7.2 Källor

Cambridge Dictionary, 2021. "Brexite", *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brexit>,
hämtad 23/11-2021.

Directorate-General of Communication, 2021. "The EU-UK Trade and Cooperation Agreement", *Europeiska Kommissionen*.

https://ec.europa.eu/info/strategy/relations-non-eu-countries/relations-unit-ed-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_en,
hämtad 16/11-2021.

Edinburgh Law School, u.å. "Professor Stephen Tierney", *The University of Edinburgh*.

<https://www.law.ed.ac.uk/people/professor-stephen-tierney>,
hämtad 25/11-2021.

Electoral Studies, 2021. "About the journal", *Science Direct*.

<https://www.sciencedirect.com/journal/electoral-studies/about/aims-and-scope>, hämtad 3/12-2021.

Electoral Reform Society (ERS), 2021. "What We Stand For", *Electoral Reform Society*.

<https://www.electoral-reform.org.uk/who-we-are/what-we-stand-for/>,
hämtad 23/11-2021.

Gov.uk, u.å. "EU referendum", *Gov.uk*.

<https://www.gov.uk/government/topical-events/eu-referendum/about#who-can-vote-in-the-referendum>, hämtad 30/11-2021.

Paun, Akash – Hall, Dan, 2021. "Election 2021: Welsh Independence", *Institute for Government*.

- <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/welsh-independence>, hämtad 29/11-2021.
- Statista, u.å. "About us: the company behind the successful product", *Statista*.
<https://www.statista.com/aboutus/>, hämtad 3/12-2021.
- Sveriges Riksdag, 2021. "Folkomröstning", *Sveriges Riksdag*.
<https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/demokrati/folkomrostning/>, hämtad 1/12-2021.
- UK Parliament, 2021. "Referendums held in the UK", *UK Parliament*.
<https://www.parliament.uk/get-involved/vote-in-general-elections/referendums-held-in-the-uk/>, hämtad 20/11-2021.
- The Electoral Commission, 2021. "Who we are", *The Electoral Commission*.
<https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/who-we-are>, hämtad 3/12-2021.
- The Constitution Unit, 2021. "Independent Commission on Referendums", *University College London*.
<https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/research/elections-and-referendums/independent-commission-referendums>, hämtad 23/11-2021.
- Uppslagsverket, u.å. "Robert A. Dahl", *Nationalencyklopedin*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/robert-a-dahl>, hämtad 25/11-2021.
- Walker, Ben, 2020. "More than two-thirds of young Scots now back independence", *The New Statesman*.
<https://www.newstatesman.com/politics/2020/09/more-than-two-thirds-of-young-scots-now-back-independence>, hämtad 29/11-2021.